

Тихомир Тодоров

ИВАНИЦА ОТ БЕВЕРА

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Тихомир Тодоров, *автор*
- © Станимира Вътева, *редактор*
- © Веселин Асенов, *научен консултант и автор на бележки под линия*
- © Русанка Одринска, *коректор*
- © Александра Младенова, *художник на корица*
- © Мартин Стаматов, *художник на карта*
- © Николема Бойчева, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-71-0

СЪДЪРЖАНИЕ

На служба при Шишман	11
В Търнов	36
Годеж	41
Поход към морето	46
Дървени крепости	73
Вечер на село	86
Нощ на село	103
Във Варна	106
Зима в Червен	114
Жито за Риалто	132
Не в силата е Бог	174
След боя	185
Сгоден	194
Дай генуезците	212
Зазидан	233
Силата на костената свирка	247
Епилог	260
ИСТОРИЧЕСКИ ЛИЧНОСТИ, СПОМЕНАТИ В КНИГАТА	270
РЕЦЕНЗИЯ ЗА РОМАНА	273

Това е книга за последните години на Шишманова България. Героите са наемни войници – българи, власи, татари и бродници от руските земи. Събрани са за война с турците, но обстоятелствата ги хвърлят в битки с генуезци от черноморските фактории.

Това е измислена история, но тя следва истинската хронология на събитията от онези времена. Използвани са идеи, случки, внушения и дори стихове, адаптирани за нуждите на повествованието от знакови произведения като „Тайната история на монголите“ (в превод на Александър Федотов), татарския епос „Идегей“ (в превод на Семьон Липкин), показателни факти, разказани от великия руски учен Лев Гумилъв, арабски извори, стигнали до нас с леката ръка на Амин Маалуф. И, разбира се, основната тъкан, от която израства повествованието, това са българските и ромейски летописци, дали ни представа за онези години.

От автора

КАРПА

ДОМЪТ НА
ИВАНИША

ВИДИНСКО
ЦАРСТВО

р. ДУНАВ

ТЪРНОВСКО

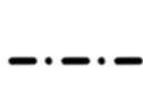
ЛЕГЕНДА:

НАСЕЛЕНО
МЯСТО

МАРШРУТЪТ
НА ИВАНИША

ДЪРЖАВНА
ГРАНИЦА

На служба при Шишман

Комисът Михаил¹ служи цял живот на влашкия княз и на тази служба го убиха. Остави майка ми и двете ми сестри да се хранят от малко село в полите на Карпатите и да властват над селяни, гето едва гледат себе си, притиснати от немотия и болести по добитъка, житата и самите тях. Селото се полагаше на мен, единствена мъжка рожба, но от малък растях с мисълта за по-добър дял от живота и моя богат дял трябваше да бъде добит от мен самия – с копие, меч и вярна служба. Също и с Божия подкрепа, очевидно подминала татко, а майка оставила да плаче скришом, защото виждаше как дъщерите ѝ растат бързо като пролетни цветя, които може да увехнат, преди да се е явила възможност за прилична зестра и сватовници.

Бях млад и силен с надеждите си, воювал ни малко, ни много за крехката си възраст, когато ме извикаха в двореца в Търговище². Не без намесата на татковия другар Йон. Четири пъти бях тръгвал с Йон войвода срещу маджарите³. Годината не я помня, но беше едно-две лета след Непрядвенската битка, още властваше над нас Дан Басараб, а султан Мурад изтръгваше Шишмановите крепости на юг от Старата планина без бързане и суетене, една по една, както вадят репи от земята.

Дан ме прие с отворени обятия. Той ме въздигна едва ли не до себе си! Княз Дан, наричаха го още бан Дан, великият войвода. Помнеше ме. В малко господарство като нашето князът знае не само болярите, но и половината си войници. Заради добра служба и кръв, наполовина от България, ме почетоха с огромна княжеска милост – да събера за своя сметка войници и да служа на цар Иван Шишман. В Червенска хора, близо до Дунава, щях да получа прония⁴, село или две, и там ще умножа войниците си. С царската рат ще воюваме с турците, ще чакаме големия съюз и голямата война на православните земи срещу агаряните. Поклоних се, премалял от радост, а главата

¹ Комис – командна длъжност или лице, служещо в конницата – бел.авт.

² Търговище – столица на Влахия – бел.авт.

³ Унгарците – В. А.

⁴ Прония – поземлено владение срещу военна служба – бел.авт.

ми я завъртяха числа и сметки – колко пари имам? И кои ратници да извикам? Пари нямах. Желаящи да ги излъжеш за малко винаги се намираха, но за кратко. С обещания дълго не можеш да храниш конника, нито да го поощ, за други нужди, свойствени на възвисената му душа, изобщо не говорим.

Дан, старата лисица, знаеше това по-добре и от мен, и за да не съърна след неизбежен размисъл, ме гари с титлата стратор⁵. Стратор Иваниша. Бях добросъвестен, продължавах да смятам наум, затова князът кимна встрани на някого и след малко стоях пред изпитателния поглед на ковчежника. Връчиха ми със строги заръки кесия с четиринайсет перпера. Парите не стигаха и за войската тук, а ми ги даваха неизвестно защо, от високодържавни съображения.

И още Дан ми заръча – да помня винаги, че той е моят господар. Как щях да взема прония от ръцете на цар Шишман и да съм верен на Басарабите – не знам, но тогава не се замислих. Бях млад, див и жаден за света. За място в него. Сложих в пазвата хрисовула⁶ и другите писма до червенските власти, и с нескрита радост се оттеглих.

Йон стануваше край града. Като островръх шлем над водата палатката му в невзрачния лагер криеше войводата от маранята. Подаваше глава колкото да прогони или успокои натрапчиви селяни и подковачи, за пари дошли, видите ли. Събираше полк срещу маджарите заради изгорени паланки по границата зад вододела, засмя се на сполуката ми, прегърна ме.

– Доволни сме като занаятчии, взели работа. Ама те за труда си ще получат пари, а ние педя желязо под ребрата. Гледай да не те излъжат българите. И при черноризиците в манастира иди, искай благословия и да им послужиш, да отнесеш в Търнов я преписи, я писма, може да е от полза.

Пъхна посивяла глава зад чергилото и измъкна кърчаг вино и облепена с трохи смачкана наденица. Чу колко пари са ми дали:

– От кълките си ли ще режеш да храниш наемници?

Дан ми се радваше и го правеше от сърце, беше обичлив и с последния войскар, но той чакаше от мен дела. А старият татков другар Йон ме обичаше единствено защото бях Иваниша. Повече не му трябваше и е много приятно да го знаеш.

⁵ В най-общ смисъл – военачалник. В по-тесен – кавалерийски командир – В. А.

⁶ Златопечатно писмо между владетели – бел.авт.

– И искай! Ако знаеше да иска, баща ти цар щеше да стане, войник беше от най-чиста порода... От цар, от севастократор, от Господа ли Бога, но искай, не им търсиш назаем. Ако не гониш своето, ще те оставят с единия кон и едната сабя. Конят окуцял, сабята потрошена...

Измолих да пусне с мен доброволци, по пътя спрях тук и там, уговорих още и поех за вкъщи. Минах през Гиртоп, последното богато село в равнината с кръчма и църква, оттам влязох в планината.

Селото ни Викшани с горна махала и тя наша – Воинеску, се криеше нагоре след първия завой на пенлив приток на Олменица. Викахме му Зимния завой, щом завиеш, все едно в друг свят влизаш – гръдът става на сняг, от ридовете те връхлитат студ и плач на диви котки. Хвана ме жал и необяснимо чувство на вина, щом видях високия ни, уж болярски дом, с вкопани под него обори и прогнил, почернял трем. Господарката Василена, майка ми, се зарадва много, прекръсти се просълзена и също като мен взе да смята и гледа през прозореца, но не пари и войници вълнуваха мислите ѝ, а неща известни само ней. Показах писмата до протосеваст Прибо и кастрофилакса⁷ Йолпан, тя сви устни.

– Знам ги, братовчеди са. От Куманята.

Сякаш тя беше от Константина Багрянородни, а не от Аксаците, зачезнал джинс на юначен, куц праждо.

– И подигравчици. Много-много не им пей алилуя.

Потвърдих горд – няма да се моля никому, както бях послушал и Йон – ще си искам и ще си търся, иначе никога не ще се сети за мен.

Сякаш за сватба, сестричките ми се втурнаха да готвят забравена отдавна свилена кошуля⁸, да ме брани тя от вълшки и друга гад и се задяваха една друга:

– Царската гъщеря в събота се хванала на работа.

През малкото дни с моето доверено лице Влад обикалях близки и далечни села, имена и чергарски станове, главявахме ратници за цар Шишман, а майка ми ставаше все по-угрижена. Накрая един следобед бръкна в новата ракла под тежки, с мирис на ливанто вързопи плат и извади най-голямото ни богатство – скъпоценната таткова чаша. Чашата Чабурия, както ѝ викахме на шега и с трепет. Ос-

⁷ Крепостен комендант – В. А.

⁸ Долна греха, риза – бел.авт.

лепителна, издялана от кристал, полуобкована със злато и озарена с две редици кървави рубини, и пронизително сини сапфири. Тамко не казваше откъде я има, само нарядко я отвиваше от ленената кърпа и ни оставяше да я гледаме и съзираме през нея далечни, изгорени от слънцето земи, а в това време снежните виелици хлопаха с дървени-те капаци по прозорците.

– Вземи и чашата – каза мама примирено с обвиняващ глас. Това го можеше по-добре от всички. – И я пази като зеницата на окомото. Само ако си, не дай боже, в голяма нужда за живот или запламя на дружината ти, само тогава я продай!

– Нали за мене щеше да е? За батко Аргамака купихме... – делово запита Ангелина, по-голямата ми сестра. Със скули като диви крушки, мили очи и ревниво пазена от слънцето кожа, петнадесетгодишна и поради това още по-трогателна с грижата си за бъдещето.

– Не за тебе, за двете ви – сръза я мама. – За вас има още време. И брат ви ще я върне – с Божията помощ ще я донесе обратно. Там селата са богати. Щом са обещали прония, това са много пари. И сигурни. Зърно, кожи, мед, вино – и всичко за тържищата, всичко на пари става там. Не са като тия, от една нива семето не могат да си приберат, дай им по чукари да бягат... чобани и козари, Боже, прости!

Обичах сестрите си много, но на чашата се зарадвах. Като всички млади, мислех първо за себе си. За нова служба, за слава и богатство, виждах пълни коли да вървят към Викшани и нашите власи как си чешат кратуните – ей, младото болярче...

Надолу по потока, до огромни ели чернееха хижи, изкривени от снеговете. Там пицяха, сякаш ги колеха, и се биеха с шишарки и камъни полуголи, диви деца. През неустовите крясъци чух силно изсвирване и госпожа Василена се начумери още повече. Долятя през отворената врата разбойническо, разхайтено свиркане – Влад ме викаше.

– Заръчай на тоя суровоядец да не свири все едно на блудница, а да те известява по някого...

Спря ме от вратата:

– В Червен намерих севаст Михаил да му се поклоним. Беше приятел на баща ти. И той не е стока, ама къде да намериш по-свестни. И последно казвам: не пий с чужди хора. Не пий много, не можеш, само се излагаш.

Аз се докачих.

– Какво се излагам?

– На присмех се излагаш и на одумки! Хайде върви!

Влад, болярско гете и моя гясна ръка, много по-близък, отколкото исках да си призная, тогава изглеждаше височък, приятен на вид момък с безпризорен вид, без да знаеш защо – и грехите му грехи, и конят кон, а той – Влади. Бате Влади.

– Бате Влади! – крещяха и бягаха разсърдилите го деца, а той ги ловеше едно по едно и грижливо ги пускаше в близкия мравуняк върху боровите иглички. Като ме видя, направи тайнствен знак да изчакам да задържи при огромните мравки хлапачка с ограскани нозе и набъбнала пазва.

– Какво има?

– Нищо. Михай пита кога тръгваме. И Марин Сухия, и Аурел...

– Закъде припират? – запитах, сякаш аз не бързах.

– Аурел са го подгонили за оная поразия, сега се крие горе по възлищарските колиби. Вчера минах през кръчмата им, дай, викам, да вляза, нали хора търсим... – започна обстойно, но аз нямах време.

– По кръчмите...?

– Ами, те тия, дето ги дурим, не стоят в черковите – докачи се Влад. – Там намерих тез тримата... и ги придумах.

– Нови?

– Нови. Трима бродници – каза го натъртено, сякаш всеки ден с бродници лягах и ставах.

– Какви бродници? Нали ги изловиха по Еньовден бродничките житомамнички. Тия какви са, кръстени?

– Абе, май са християни – каза замислено Влад. – Викам, бродници сме. И като говорят, всичко им разбираш... ако внимаваш. Ама не го мисли...

След седмица, към края на лятото, тръгнахме. Сестрите ми Ангелина и Петка ми нахлузиха през глава коприната, с недотъкан по-къс ръкав, госпожа Василена ме отрече още веднъж от пиенето и заръча да си чистя устата с четка от задморска праскова арак. Преди да ме целуне, с насълзени очи изрече загадъчното: „Иваниша, като беше малък, беше ме страх да не останеш глупав!“. Сложиха ни китки, прекръстиха ни и – на път. Поехме от Викшани петима, на добри коне, с един само натоварен с брони и надежди катър.

Селяните, тия, дето вършееха по ранина, преди да гевредисат снопите от маранята, излязоха със свалени шапки от плетените вратни, пожелаха ни сполука.

От празен кошер отчаяно реवेशе дете и протягаше ръце към нас, вземете ме!

Момичето с напълна пазва повървя отзад, встрани от пътя, и разсеяно ни махна за последно.

Боровете свършиха под Зимния завой, рекичката тръгна изведнъж на изток и откри гледка към цялата обширна долина, слънцето ни заслепи от блесналото поле. Встрани от пътя, кацнал на изсъхнал клон, ме погледна ококорено разрошен от вятъра едър ястреб. Влади му викна насреща, той не отлетя, гледаше ни със същия безпризорен, жалостив вид.

До Дунава вървахме още десетина дни, изчаквах по кръстопътите войници, а те приближаваха наперени или безразлични, на добри коне или пък със степни, нискоръсти бахмати с плъзгав вълчи тръс. Едни пременени в златошити елечи, други скромни, спретнати и тихи, трети на крачка от немотията, грипави и затова устатни. Пахдлиц⁹, защитени с кожи, на бързи ногайски коне, бронирани стратиоти едновборци със саби, по-скъпи от дървените им колиби, и тайнствени скитници, деца болярски¹⁰, запасали богато оръжие, неприлично богато за скърпените им от парчета юзди. Двама крепяха за седлата дълги и много ценни кончари за пробиване на брони. Млади, немлади и почти старци, така ми се струваха тия с шарените перчемни. Копията рипат високо над главите, очите се взират небрежно уж в мен и дошлите преди тях. С кого тръгвам и дали си струва? За мнозина съм чувал, с доста от тях се знаем, ласкаво, както преди, ми викат „болярче“, Влад бърза да ги поправи – стратор! Господин страторе Иваниша! Него го закачат, викат му мелничарски зет заради стара история, която той сам разправяше охотно за богатата мома.

– Що не се ожени, Владо?

– Не ме поискаха, вуйчо...

За бродниците да кажа – бяха от руските земи. Андрея Олексин, Степан Сабур и Петър – Петро Серга, заради сребърната пара про-

⁹ Пахдл, пахдлик – съсловие, служещо в леката конница – бел.авт.

¹⁰ Съсловие, служещо в конницата – бел.авт.

виснала от ухото, най-стар, с бръсната глава и бяла жичка в черния перчем. И те нахални и засмени, сърцето ми скачаше, щом гледах конете змейове и харалужните им брони. И аз бях добре стъкмен за война, сабята ми гамаскиня и конят – аргамак¹¹ с най-чиста кръв. Побързах да се похваля – бих се при река Непрядва. Не казаха нищо, не знам дали повярваха.

Събрах отряд от четиридесет и девет души, ни повече, ни по-малко, с мен и Влад – петдесет и един. Добър знак за начало, никой не се отказа, никой не наруши гумата. Препусках с всички в постоянна възбуда, радостен, неспокоен. Смеехме се в летния ден, викахме, гледах с тях нагоре към простора как ята щъркели се издигат все по-високо, забили клинове на юг. Започвах нов живот. Толкова хора и тъй далеч от друга войска и войвода за пръв път вървяха под мое начало. Гладни ли са, мокри ли са, ще се сбият ли в крайпътния хан, ще се сдвоят ли помежду си – това вече бяха все мои грижи.

Преображение Господне го изкарахме на път, отделихме се от реката Ведя по изровен пращен друм право на юг. Потънахме сред ракити и камъци, от малки езера се вдигаха корморани с пълни гуши и в края на деня застанахме пред дървена скеля на широката като езеро Дунава.

Отсреща, от висок бряг биеха камбани, виждаше се малка крепост, заобиколена с къщи. Стигнахме България. На единствената кула висеше разноцветен пряпорец и ми се привидяха лъвовете на Шишман. В тихата привечер течението на реката вървеше гладко, от другата страна се носеха гласове от също такава скеля, привързани танцуваха огромни, плоски като таби лагии за превоз.

Влашкият ни полегат бряг беше пуст, водата тук се надига и залива навътре, но в една тръстикова колиба с разхвърляни отпред мрежи открихме рибари и те прехвърлиха неколцина от нас отсреща. Помня как ни се гърпнаха лицата при вида на толкова вода. Андрея, бродникът, ни подиграваше, бръкнал с ръка в зеленикавата струя под лодката.

– За да стигнеш Непрядва, трябва да си минал големите реки, господин страторе.

– Минах ги – казах, – но не съм скачал от радост.

Пресичахме на по-тясно място, наголу течението се разливаше широко около остров с пясъчен нос в горната част, обрасъл с кабаци

¹¹ Скъп, породист източен кон. Същевременно героят така нарича коня си – Аргамак – белавт.

и тополи. Помислих си как сестрите ми подробно ме разпитват след всяко връщане за видени места и земи и как не може да се предаде с думи това, което си видял. Нещо ме чукна по главата, озърнах се – какво ще им разкажа, като се върна един ден и какво ли ме чака отсреща?

На Шишмановите ладияри показах царските си писма. Гледат като неми. Егва склониха да ни превозят без пари, но на другата сутрин.

– И ний гладни гърла храним, господство ти... не можеш всички без кирия да караш – каза един лодкар дългобрад, с висока шапка и печален поглед, неотговарящ на заможния му вид.

– Ще наваксаш от търговците – потупах го по рамото. – Грехота е от войници пари да търсиш.

С нас вървеше и един Лефтер, Лефтер Малкия – кречетало и шашав, та той завика:

– Не тъгувай, байооо! Идваме от агаряните да ви отървем!

Българите извадиха стомна студено пиво от водата и почерпиха радушно, без да пропуснат да се одумат:

– Агаряниците далечно, а да ядеш трябва всеки ден...

Спах лошо в старата странноприемница на дядо Алеко до реката Лом, в откритата част на Долен Червен. Оттук майка ми тръгна преди години за дивата земя Влахия, страна на мечки и вълци.

В стаята под потъмнелите греди спях и сънувах турци. Турци пъплека нагоре по картата, великолепно и малко смешно изрисувана от венециански картограф. На такава карта, ако сте виждали, низините приличат на морета, планините стърчат като острови, а крепости със знамена са набучени високо по островите планини или плуват в морето долина. Турци влизаха в Червен. Примъкваша се и в странноприемницата като онемели кучета, безлики, домакинът мълчи и ги пуца. Аз не мога да отметна забивката. Дворът бърка от тях, протягам пръсти към лъка, изпъвам се до изнемога и не стигам стрелите в широкия колчан, безценните ми стрели – кибири, аргичи и джебе, от морска пръчка правени, с налято във всяка от тях червено злато. Мъча се да стигна сабята, защото отварят вратата, но не мога да мръдна.

На сутринта камбаните от Долен и Горен град биеха за служба. Ние яздохме по тесния провлак към крепостта високо в скалите и

се радвахме, сякаш нас посреща това шумно свърталище. От порти, вратички, от прозорчетата по горните катове се показваха да подвикват приветствия и закачки. Момичета хвърлят отгоре чемшири и бръшлян и бързо се гърпат зад гървените рамки.

Минахме големите врата между двете кули, на главната улица ни срещна военен, трийсетинагодишен, с гладко засечена брада. Замяташе наметалото си наляво, та да се гледат трите златошити лъва на Шишман.

– Аз съм катепан Йерин. Чакаме ви, твоя милост, добра среща и добре дошли!

Целия ден го изкарах с мисъл за празник. В тоя дълъг и тесен, обян от високите ветрове град, ни поведоха в най-западната му част и ни пуснаха в обширен замък. И той ограден със стени, пазеха го великани кули с червени покриви. Вътре сред просторния двор стоеше черква, за крепостните стени се лепяха обори и складове, а върху тях, на втори кат – отворена колонада, зад нея помещения за войска. За много войска. Под земята кърпят огромни щерни, събират вода от покривите. Стълба, изсечена в скалите, водеше долу чак до извор, пазен от силна кула. Красив и страшен замък.

– Що съм си мислел, че от нашто Търговище по-голямо няма? – простодушно рече Аурел Големия.

– Нали село ще ни дават – високо запита Влад, – защо тук се затваряме?

Село ще му дават. Катепанът се усмихна.

– Властниците разпоредиха. Те отпочиват, на лов са кастрофилакът Йолпан и протосебаст Прибо. Ако искаш, можем да ги стигнем, страторе.

Иска ли питане?

Катепанът огледа със съмнение дошлите на главата му гости.

– Заръчай на хората си да мируват, да ходят само пеша из града.

Помощникът ми се одума да гоиде и той, да не съм сам, но го оставих да надзирава и препунах подир катепана Йерин, поузмит, с чиста риза и свежа уста. Днес, не утре, а днес трябваше да видя всичко, да науча всичко, да ме видят и мен.

След час в местността Бабина Радина хързулка стояхме на високо плато като червенското. Видях ловците, понечих да ги стигна, но спътникът ми вдигна ръка: „Изчакай, страторе!“

И аз замълчах, сгържах нетърпението си, дори се насладих на мига чакане. Отдалеч видях как вдигнаха коженото калпаче от рошава-та глава на птицата и тя се озърна, светът я връхлетя – зелен и светъл, с мирис на трева и прах, тласна я меко в скритите под перушината уши с конското трополене и смеха на болярите, поели в нестройна група по ръба на каньона. Чак към тъмната дъбрава глутници гончета и дългокраки хрътки скимтяха и лаеха в непрекъсващ хор, а псарите¹² ги събираха с ремъци на огромни букети. Есенното плагне прегръщаше хълмистата равнина, люлееше я в люлка от слънце и вятър и я караше да мърка от доволство с приглушени птичи викове, с далечни гласове от отсрещния бряг, където пàрици¹³ беряха ранно грозде и с още по-далечен екот на камбани от невидимия, но осезаем град Червен, който ме прие днес и ме очакваше наново. Току под краката ни шумеше поток, спускаше се от излизаната бяла скала право във водите на Лом.

Лилицата презглава избяга към тръните от юг, калпачето се спусна обратно. Орелът заграска недоволен, затъпка поред с лъв и десен крак биволската кожа, обвила ръката на ловеца. Светът се скри за птицата, отиде някъде встрани и през настъпилия покой хищникът усети с перата си как спря пред него разгорещеният ми кон и прочистил ноздри, изпръхтя срещу останалите.

– Здравяи бъдете, боляри господари червенски! И моят господар Дан ви желае здраве!

– Христос да е с тебе, страторе!

– Това, господа, е стратор Иваниша, син Михаилов.

– Ще му служим с каквото можем. Аз съм Йолпан, кастрофилак червенски.

Гледаха изгорялото ми лице, а аз едва не подскачах от радост на конския гръб, чувствах се превъзходно в простото си облекло, с голям кръст върху дрехата, с желание да полетя наново по хълмовете. Прибо, протосеваст и глава на Червенската хора¹⁴, подсвирна.

– Охо! Всеки ден такъв кон няма да видиш. Момко, двайсет години назад ме върна, бе, сякаш баща ти гледам. Бога ми, и писма няма да ти искаме, че си Михаиловия син. И майка ти помним, как не, макар млада да замина оттук, и теб ще тачим и обичаме. А кончето ти

¹² Псари – кучкари – бел.авт.

¹³ Пàрици – зависими селяни – бел.авт.

¹⁴ Хорà – административна област в Средновековна България – бел.авт.

наистина е за половин царство, и ние разбираме от коне, ако и да не живеем оттамък при татарите. Да бием турците ли си дошъл... ако е рекъл Бог!

Всички се разсмяха.

– Да! С Бог на помощ!

– Амин! Помози Бог!

– Помози... да пускаме вече.

Отдалече невидими викачи свиреха и грънчаха с кречетала, гончетата със заорани в земята носове закъвкаха, с награни писъци вдигнаха лисица, тя като червен огън се спусна в сухата трева. Псарите загърпаха хрътките да не тръгнат подире ѝ, а боляринът Йолпан от място скочи в галоп, встрани от лисицата и отрязва пътя ѝ към гората. В кратко двоумене, то пролича отдалеч, вдигна кожената качулка, с тласък хвърли скалния орел напред към опашатата твар. Величествен и могъщ, протегнал огромни нокти, орелът литна подир звяра, първо нависоко, после сниши. Лисицата бяга презглава, пернатият се носи бавно, така изглеждаше, но я застигна от раз, люшна се отгоре и избрал миг, стъпи разкрачен с една лапа на гърба ѝ, а с другата привично, делнично хвана озъбената паст. Събра нозе и сви лисицата на дъга, кожухчето ѝ запрелива под вятъра с огнени краски.

Йолпан се разкрещя на соколарите. Да я пазят жива и да не се сбият кучетата с орела. Погали завързаното на колело телце.

– Ха-а! От първо пускане – възбуден, махна гневно на дотичалия соколар, но се сети и подаде заслужен къс кърваво месо на накокошинения ловец. – Да я пазите, ей, гървени глави! Друг такъв орльо голишарко ще ми учи тя... Кажу, страторе, имате ли такива орли във Влашко?

Дяволът ме подстори да отвърна необмислено и казах, че в Търговище се ценят повече ловни орли, хванати в зряла възраст и че те се учат трудно, но са по-смели и ловки поради изживяния волен живот. Много умно, веднага съжалих, като видях как замълчаха. Развалях хорската радост и не разполагах към себе си хора, и то какви хора, само да покажа, че и ние не сме толкова загубени.

– А тоя откъде знаеш кога е хванат и учен?

– То се вижда... по полета.

– Кажу, страторе, какво има по вас? Ще има ли рат и с кого?

– Че тя не спира, ваши милости, войната – отвърнах почтително. – И зиме, и лете с неверния маджарин си мерим копията чии са по-зграби и по-дълги.

– И тук си ги мерим, ама помежду си и не такива копия – изсмя се третият ловец, млад алагатор от Червенския полк, Алекса, синеок, едър и хубав.

Денят напредна, пиехме вино, вървахме по равнината и я веселяхме с виковете. Яздех с новата си гружина добре, свойски; Йолпан и Прибо ме прегръщаха през рамо, сочеха ми места и разказваха небивалици. Алекса умираше от смях. Дадох им писмата, без хрисовула за царя, Йолпан ги прибра неотворени в ловджийската чанта и тогава му казах защо съм дошъл. Да служа, да умножа войската си и да се бия за Шишман, а сега да получа село. Или две.

– Всичко ще се нареди – успокои ме кастрофилакът и сигурно го каза на Прибо, защото той също рече:

– Няма да те оставим, не го мисли. Баща ти и той така гоиде, село не взе във владение, но невяста си намери. И ти с празни ръце няма да си тръгнеш – двамата се разсмяха. – Още днес ще те водим при най-личната девойка в Червенска хора. Ти си човек с царска милост, сватосваме те като едното нищо.

Ударих с юмрук предницата на седлото и помолих горещо:

– Помогнете ми, господа боляри, и ще ви служа вярно. Какво му трябва на човек? Селяни да го хранят и война да го забогати. Дошъл съм да служа вярно, а Бог нека ни прати война и победа... Ще събера тук още ратни люде, ще ги науча на конен бой, както ние сме се учили от татарите и сега не им отстъпваме ни педя в полето. Ще повикам още конници от Влашко... Не гледайте годините ми, воювал съм, и то немалко, ще издигнем Червенската хора в първа сила на царството, кълна се в свети Георги! Но сега ми помогнете! – завърших аз.

Бяха изумени. Прибо погали с откритата ръка шията на орела и въртна бичата си глава.

– Високо се целиш, момко, и това е похвално. Ще ти помогнем. Но това, което искаш, можеш да получиш от царя в Търнов. Ние сме само слуги царевни...

– Вие сте могъщи хора! – възкликнах. – Пишете на царство му – и щом се усмихнаха, добавих – или на другите силни пишете, на протобестиария, на великия примикюр... Нека тръгна с писмо и от вас!

– Ще видим, ще помислим как да стане – обеща Йолпан. – Не бой се, няма да те оставим да се блъскаш сам.

Псарите пак събраха на ремък глутниците и този път изплющя с криле Прибовият орел, нависоко, където вятърът е студен, силен и откъдето, си помислих, ще види ридовете на Старата планина и зад тях Загорие. И още нагоре ще се вдигне, и още по на юг ще види със силните си орлови очи, до Тракия и Бялото море. Ще види коне и ездачи със здрави копия да се носят пред облаци прах и дебели стълбове дим и ще види залостени бели крепости, оградени от тъмни шатри, ще проследи с немигащ поглед върволици неволници, поели доживотния си път към генуезките товарища на лазурен бряг.

Орелът не се издигна много, сви криле и се гмурна като птица рибар, запада право надолу като камък, от тия, падащите от небето. Заекът заскача по нанадолницето и аз със страст поисках да се спусне орло с гръм на главата му. Едновременно и го пожалих сивоушко и пожелах да се измъкне, желание малко злорадо. А той от мен повече искаше да спаси раздърпаната от храсти кожа и миг преди гръмът да го тресне, сви рязко, търти нагоре. Орелът изкряска възмутен, завъртя по тревата, кацна – не се реши да смени толкова бързо посоката, обратният поток щеше да го пречупи като сламка. Отърваната плячка избяга с важни скокове – кацнал орел не е вече орел.

Минахме покрай село Свинове. Прибо с мътен поглед събра в боен отряд псари със соколари и тръгна да чупи селяшки глави. Имал голямо землище тук, а селото царско, не негово, и всяка есен заради преместени между чупел дебели глави селяшки, чупените глави палели снопи на самия протосеваст и царски съдии ги съдели от години. Алекса и Йолпан го удържаха, той излезе малко напред с катастрофалакса и заговори не съвсем тихо.

– Скоро... виждал... не е погрозняла?

Йолпан се изсмя.

– Кой да погрозней?

– Баща ѝ е дивак на диваците.

– Така е. Но момата от ден на ден по-хубава става.

– Не съм я виждал от години. И в църкви различни ходим.

– Аз съм стар, братко, а само като ме погледне, краката ми сами тръват. Иначе – устата като баща си.

Йолпан стегна коня, прекара го, поомаян, през погадени от земята камъни.

– А ми е кръщелница! Под масата още ходеше, не можех да откъсна очи, направо грях – ще ме анатемосат... Боже! Да бях млад, да бях хубав, да бях... не знам какво още... богат да бях!

– Ти си богат, старо-харо – разкикоти се Прибо. – Богат, стар и женен, вече си вписан в синодиките. Пусни младите да си трошат главите. И казват уредна...?

– Боже! – повтори Йолпан. – Върти себастовите имоти на пръста си. Мойте синове израснаха, женени и тъй нататък, а не могат сами гащите си да обуят... не ми споменавай.

Наострих уши, те, щом разбраха, се разсмяха още повече и Прибо доверително рече само на мен, едно дете е, братя, сестри няма, всички са измрели през Голямата чума, затова наследството е цяло, неделено.

– На колко години е, щом братята ѝ са умрели в чумавото?¹⁵ – запитах смутен.

Това ги довърши, смяха се до сълзи, а младият Алекса внезапно се изчерви, смушка полека коня. Препусна настрана с широк тръс.

– Баща ѝ, страторе, баща ѝ оцелял тогава.

Привечер стигнахме Златно – имението на севаст Михаил. Просторен, на два ката дом, заобиколен с обори и хамбари, заграден с ограда от тежки, остри греди. Най-отгоре четири кулички с косо поставени прозорчета, дълги и тесни. От висините се вееха знаменца, а стенопис в голямата трапезна зала между бели колони напомняше със страшната осанка на Калоян, откъде е тръгнало всичко. По двете страни на малък, изгубен в тополи и върби приток на Лом се разполагаха отрошки и паришки къщи, под надзора на боярския дом в горния край.

Селяните прибираха кравите си от говедаря и мълком се кланяха, от високото лаеха вълкодавци, цвилеха призивно господарските коне. За тоя Михаил говореше баща ми, а майка се правеше, че не слуша. Сега преваляше шейсетте, с бяла коса и радушна усмивка. Неканен, аз заставах пред него, той ми се зарадва много, щом чу кой съм, и ме забрави бързо, още докато ни въвеждаше в просторния трем. Помаях се, а-ха да пристъпя вътре, но видях в другия край на двора

¹⁵ Голямата чума – 1347 – 1351 г. – бел.авт.

дорест кон. Дорест кон с бяла муцуна и позната фигура, загърната с плащ до гредоредата на хамбарите.

– Какво правиш тук? – изсъсках му отдалеч.

Поне на две кани, Влад ме призова с тайнствения си знак.

– Госпожа Василена каза да те пазя... На един ум сте, ама да го пазиш, вика...

Самата жена на себаста, госпожа Михайлица, суха и строга господарка, ме срещна на стълбата и запита, докато се кланях – болярин ли е спътникът ти, страторе, да го въведем в дома?

– Не – рекох, – не е. Но ще съм признателен да се погрижите за него.

И се засрамах, защото не беше съвсем истина. А щом нещо не е съвсем истина, значи е неистина, казваше татко и още – не оставяй своите. Макар не болярин, помощникът ми беше болярско дете и без да чака чужди грижи, се насочи безпогрешно към готварницата. Потни, огорели от печките жени се разправяха отпред и го поглеждаха. Една свали кърпа от главата си да прави вятър.

– Ела, ела повеи малко войниче, че не се живее... – каза и прихна с останалите.

Той отвърна, разкиска ги още по-силно. Въпреки храбро засуканите му мустаци, нещо ме нажали, преди да прекрача за пръв път прага на себастовия дом.

Титлата себаст му бе останала от предишна царска служба, сега гледаше само имотите си и четеше книги, за да се кара с хората. Изневеряваше ежечасно на златната си мисъл „Този свят, да знайш, неоправен го заварих, неоправен ще го оставя!“, мъчеше се да нагласи царщината, по възможност и съседните господарства. Казаха, че викал и хокал по всеки, който му прекослови. Речи му, че катърците¹⁶ на господин Иванко не могат да се мерят с генуезките галери, защото генуезците са морски народ, както гърците, и чакай да чуеш колко си малоумен. След малко друг да му се хареса ще рече, Добротица и Иванко направиха истинска морска сила, но тогава себастът ще каже на всички, господарят Иванко е само едно леке, ската, както казват гърците и не ще да слуша повече за него. Омразата към Запада по невменяем начин бе съчетал с признание, дори преклонение пред светлейшата Венеция и всичко венецианско „Хе-хе, ако се напъ-

¹⁶ Кораби – бел.авт.

нат, по една галера ще вадят на ген от Арсенала си, хората“, с това също изненадваше и на главите на невежите се сипеха слова, които те наивно мислеха, че са избегнали.

Чудно е, че изобщо му ходеха на гости, но и не толкова, защото се оказва щедър, богат и най-важно – с хубава гъщеря. Боже, колко хубава! Трепнах, омекнах като восък. Погледна ме бегло със зелени очи и Прибовият орел ме блъсна в гърдите. Красота не може да се описва, затова ще е без полза да изброявам каква беше севастовата щерка Ивана. Изумително бяла, с чудно тънки кости. Очи зелени, на такива очи викат лешникови. Проклетата като баща си. И какво? Мигар съм казал нещо? Празни думи, много повече говореше бъркотията, която предизвикваше само с един поглед сред мъжкия отряд. Въртяхме се като шугави. На двадесет и три, за селска мома стара-престаряла, за болярско чедо – не знам. Кой можеше да ѝ е прилика? Все трябва да има в това царство достоен някой, но с мен се бяха подиграли, като казаха, че ме водят на сгледа. Бяха се подиграли жестоко с нехайност, каквато хората не забелязват, ако не е насочена към тях самите. Сетих се за майчините заръки да не им се моля, че са подигравчи, малко късно, но се сетих.

– Ти бе, момченце хубаво! – викнаха ми от женската страна. Там вече дружно седяха жените на Прибо и Йолпан, и Алексовата майка. – Ще дружиш ли с нас или ще мълчиш?

– Ще дружа – сговорчиво казах, благодарен за вниманието. – Нали за това съм дошъл.

– Ние друго чухме, за друго си дошъл. Да биеш турците... – и се засмяха. – Това остро то защо го носиш, кого ще бодеш?

Триръбестия дълъг кинжал за пробиване на ризници го запасах, защото няхах ловджийски нож. Казаното ми се стори подигравка и за кожената греха, другите бяха в сукно и брокати, и за неловкото ми гържане на това осветено с канделабри място, по-лъскаво и от суровия дворец на Дан.

– Който ми падне, него ще бода.

Те се развеселиха още.

– Недей юначе, недей гледа лошо към нас, ние сме стари, месото ни е жилаво за бодене. Виж нещо по-крехко...

Смехът залюля пламъка на светилниците, дори слугите надникнаха да не изпуснат нещо, само севастът намилаше ядосано на Йолпан.

Прибо съобщи на драго сърце:

– Казах му аз, службата няма да избяга, но първо ще го оженим. Искане да служи на царя, да вземе и царско село за прония, а аз викам – първо да те оженим.

– Ами ще се ожени – благосклонно рече жена му. – Хубав е като майка си...

Себастица Михайлица ме погледна, не каза нищо, но синът ѝ, големият себастов син Деян, запита:

– Воювал ли си, твоя милост?

Без да губя време, хвърлих на масата най-голямото си богатство.

– Воювал съм. Бих се по повеля на Дан в голямата битка при малката река Непрядва...

Отминаха го без дума и заговори за служба, когато Ивана ме погледна изпод ресници. Запита – невисоко, всички мълкнаха:

– Къде? На Непрядва?

Кимнах, с внезапно свито гърло.

– Това същата Непрядва ли е? – запита тя недоверчиво. – На Куликовото поле?

– Да, госпожо! На Куликовото поле, където сразихме... с княз Димитрий... сразихме цар Мамай – ушите ми пламнаха, излизаше, че двамата с княза сме постигнали победа и объркано довърших: – Бяхме в предните полкове, в стражевите... и там... още благодаря на Бога, че съм жив.

– Похвално, страторе! – високо каза Алекса. – Да пием за голямата победа и за тебе! Но защо, чудно ми е, власи са ходили да воюват чак в куманските земи, каква е ползата за Москва след толкова позубени животи...

Допих си чашата, не казах нищо.

– Пък ний съвсем нищо не разбрахме от големите победи. За полза не знам, ама все по-лошо става – от великите победи! – извика Прибо.

– Тате, аз какво разбрах от бацьовата сватба? – безпрекословно каза себастът. – Като искаш риба, първо се накваси.

Прибо се стегна с пръстено лице.

Богатата наследница протегна през масата купа със сиво-черен прах и запита с глас, от който и стомахът ми, и ръцете, и краката станаха на тесто, толкова оглуних от едното питане:

– По вас във Влашко има ли еспецерици, твоя милост страторе?

– Има, госпожо – усмихнах се вдървено, – но пари за тях няма. В княжеския дом и на воеводските трапези си ги ръсят в печените фазани, а ние не се глезим със загморски прахове от далечна Индия – и посипах блюдото си едва-едва със скъпоценното мливо, но тя ми кимна да съм смел и аз с треперееща ръка обърнах цяла гребка.

Преструвах се, че не ми лютни, давех се приглушено, а те се смееха и ми наливаха тръпчиво вино от различни кани, и то подлютено с пипер. Докато не се напих на бърза ръка, изморен от дългото пътуване, от радости, жаден за всичко.

Като насън чувах отдалечни гласове, осветената зала ми се струваше тъмна. Калоян от стената ме подканяше за велики дела, а далеч в другия край свиреха музиканти на лира, лютня и тъпан и аз се мъчех да позная „Полиелея“ на Кукузел в съвсем друга песен и те пак ми се смееха. Жените се караха на болярите, че им е доста вече да слушат за бран и полития, мъжете се надвикваха:

– Московитите са конепасци и конеложци!

– Кой те излъга, че исихастите са срещу латинците?

– Дяд Благой! То много трудно за сещане...

– Ама не ги въвлитай, любезни, в тая работа, само безмълвстват чернокапците, ягат и спят. Добре де, молят се да си изкарат хляба...

– А да не би срещу филистимци да се молят? Мълчат при Палеолозите, докато Ана Савойска ги натискаше. По времето на Кантакузин, приятелю, не им млъкнаха устите. Както и на наш Евтимия сега не му млъква.

Прибо викаше през цялата маса.

– Срацимир е Басарабово коляно, затуй Влайку отърва Видин от маджарите. И не ща да слушам никою за православно братство, 180 хилядарки златни му изплатиха на влаха. Лично аз броих еврейски пари, лично съм ги събирал! Без облага никою не прави нищо! Нито Влайку щеше да мине Дунава, нито това момче, да е живо и здраво...

За момчето времето течеше неусетно на замаяна глава – бу-у-бу-бу, те говореха, аз гледах неподвижно в сребърната посуда или слугите, дето пренасяха и изнасяха като пчели в тръвна. Или смело вливах поглед в красивата наследница, за което се срамувах на другия ден, а сега тя студено въртеше глава към Алекса.

– Стига! – изкрепя изведнъж севаст Михаил и се уплаших – на мен ли вика? – Стига! Бе вий нещо друго знайте ли освен полза? Цяла нощ

ушите ме заболяха – изгода, полза, полза, изгода. И вълкът повече от една причина има да живее, бездушната твар, а вие – облага, не се наядохте на облаги...

Жена му го вбеси окончателно, щом каза в звънящата тишина: „Мисля, господине мой...”

– Млък! Аз мисленето съм го забранил от двайсет години в тая къща!

От ходниците връхлетяха танцьорки от Египет, с голи коремни и кастанети. Певци взеха да се редуват по един и по двама или влизаха цели тълпи селски момичета, пременени и доволни, че ще пеят на болярите. Останах си със заричането да мълча, повтарях наум заръките на мама – да не пия, или ако, не дай си Боже, стане нещо толкова, поне да не говоря. Бил съм гледал лошо.

– В Москва са диваци – каза Прибо. – Нивга няма да стигнат слава-та на стария Киев.

– Москва не знае чужда воля, протосевасте – казах, – а Киев е слуга, на Ягайло чизмите подава.

Погледа, с който ме удостои, не бих го пренебрегнал. С всичките ми писма и метани. Той повтори:

– В Москва е дивотия. И московитите миришат на кожи.

– По-добре да миришат на кожи – казах аз заядливо, – отколкото да имат войници в овчи кожи... като някои.

Трябва да сме си казали още нещо, не помня. По едно време усетих някой да слага ръце на раменете ми да се кротна. За парите на Влад Влайку ви се досвидя, вмених високо на всички, да си бяхте вие освободили Видин. След Куликовското побоище ние, оцелелите, закуцукахме за Влахия, но обозите с ранени на московския княз и на тверския, и от суздалските полкове, и литовците, православни, сражавали се за обидата на княз Димитрий, ги нападнали киевски ратници от войската на Ягайло и секли polegналите в каруците мъже, да горят вечно и да са проклетите деца им и внуците на внуците им. Проклет да е Киев!

После влезе един рошав парик, изваден от постелята в късна доба и жените го караха да вие като див звяр. Умелецът мълчеше крив, хем не смееше да откаже, хем се ядосваше че го вдигат посред нощ, когато и добитъкът спи. Тълчеше намясто пред старата домакиня и я гледаше отдолу, под степените кичури коса.

– Помилвай ма, господарке, ни мога! Душата ми спи...
– Нищо де, разсъни се, пийни. Хайде, окажи ни чест!
– Хайде, Благоя, благ да си – помолу Ивана, – ако не за мен, за гостите повикай! Знаеш ли що хвалби им наприказвах за тебе?

На Благоя, притеснен от съмнително бялата си рица, не му трябваше повече, беше готов, когато свинята аз погледнах младата господарка и казах в обвилата ме тъмнина, че на негово място и като мечка хоро ще играя, стига тя да поиска. И умелецът завика и засвири като лисица, но както малцина са я чували кога вика малките. Не лай, едно такова жално-призивно, като нощна птица или вик на човек – отдалеч, затихващ. После като вълк взе да вие и като цяла глутница от високите ридове, на различни гласове, чак страшно стана как се носеше през отворените прозорци в топлата нощ вълчият вой, та му махнаха да спре, да не разбуди върколаците от гробището. Майката на Алекса се прекръсти.

– Шега си правим и забава, а лошото не спи.

Благоя се поклонил на доволните гости, канеше се да тръгне, когато Прибо извъртя набито тяло на стола, щеше да го счуци, и му каза с надебелен език: „Пореву и като мечка, поиграй ми, да ти дам цяла аспра“. Видях обидата по лицето на селяка, сигурно беше баш труженник, не слуга в дома, беше навикнат да го зачита господарят и затова си отмъсти по селяшки. Дръпна се да отпие от чашата на музикантите, изчака, колкото да забрави протосебастът щенията си, и изведнъж зарева зад гърба му, зафуча като мечок, като голям, истински медуна, тъй страшно, че изтръгнаха всички. Тежкият велможа помете чаши и блюда, така изрипа на масата, сякаш мечка гишаше зад ухото му.

Смехът удари като медни тимпани, разбуди имението и цялата Червенска околия. Прибо скочи побеснял, досъбори каквото можа, с парчета месо по грехите, с пипер по муцуната, от който кихаше и плюеше и караше жените да стискат колене и да се душат от смях.

Протосебастът скочи да убие селяка, риташе го, а той гръзко избягваше ударите и обикаляше около гървените стълбове, с независим вид – не си ми господар, та да ме биеш.

– Лют е за двама – с уважение ми довери Алекса. – Късмет има чичката, че не се е родил негов, отроците¹⁷ на бай ти Прибо не смеят да шукнат. Вади им зъбите с клещи.

¹⁷ Отроци – зависими селяни, в по-тежко положение от париците – бел.авт.